

ДОПОМАГАЄМО МЕТОДИСТУ-ПОЧАТКІВІЦЮ

Проблему обдарованості людини досліджували здавна, та вона не втратила своєї актуальності й у наш час. Складність проблеми робить її невичерпною. Донині існує багато «білих плям» у цій галузі психологічних та педагогічних знань. Тож подальше проведення та вдосконалення методів як теоретичних, так і практичних досліджень залишається актуальним

Світлана ПАЗЮК,
викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Педагогічні умови підтримки обдарованості дошкільників

Говорячи про обдарованість, зазвичай ми маємо на увазі дітей із [яскраво вираженими інтелектуальними, творчими й соціально особистісними здібностями, а також дітей із прихованими, тобто потенційними, можливостями. Насамперед у поле зору потрапляють ті обдаровані діти, які вже змогли в чомусь себе проявити, актуалізувати або навіть реалізувати свої природні можливості.

На думку американського архітектора, дизайнера, інженера й винахідника Річарда Бакмінстера Фуллера (*Richard Buckminster Fuller*), усі діти народжуються геніями, а всі дорослі в перші шість років життя дитини намагаються знищити в ній ознаки геніальності. Справді, перша свідома фраза, яку ми чуємо від дитини: «Я сам», а перша наша відповідь на це: «Не можна». Ми боїмося, що дитина впаде, заб'ється, забрудниться. Ми не даємо їй можливості діяти самостійно, свідомо обирати, робити перші кроки. А саме в дошкільному, особливо ранньому віці, дитина володіє безмежним бажанням і прагненням пізнати все, чого вона не знає. Завдання дорослого при цьому — створити умови для формування особистості дитини, пробудження паростків обдарованості, закладених у дітях природою.

Психологічні особливості обдарованої дитини

Не всі обдаровані й талановиті діти вражають своїх батьків із раннього віку. У дослідженнях закордонних педагогів і психологів розкрито труднощі, що виникають у процесі спілкування батьків з

обдарованою дитиною. Тому варто описати загальні риси, притаманні обдарованим дітям, їх психологічні особливості, щоб зорієнтувати педагогів і батьків у пошуку оптимальних шляхів для розв'язання проблем обдарованості, правильних способів спілкування з обдарованими дітьми.

Допитливість

Обдаровані діти надзвичайно допитливі. Причиною допитливості є цікавість, потреба в отриманні нових знань. Для людського мозку вчитися — так само природно, як для легенів дихати. Погодьтеся, тільки-но нам стає нудно, ми зазвичай шукаємо будь-яке джерело інформації: книжку, газету, журнал, тобто щось для стимулювання розумової діяльності. Нудьга, мабуть, — неприйнятний стан для нормально розвиненої людини. А в обдарованих дітей, як стверджують учені, підвищена активність мозку: він постійно працює, щось аналізує, тому здатний опрацьовувати значний обсяг інтелектуальної «їжі». Тож у жодному разі не можна обмежувати обдарованих дітей у їхніх дослідженнях, ігнорувати потребу в пізнанні навколишнього світу.

Про високий рівень розвитку в обдарованих дітей логічного мислення свідчить підвищений інтерес до розв'язання дивергентних задач. Задачі, які використовують у традиційному навчанні, поділяють на конвергентні й дивергентні. Умова конвергентної задачі припускає існування однієї, єдино правильної відповіді, що може бути обчислена шляхом логічних міркувань на основі використання правил і алгоритмів (закони, теореми тощо). Обдаровані діти віддають перевагу дивергентним задачам, розв'язання яких потребує пошуку різних нестандартних логічних підходів.

Оригінальність мислення обдарованих дітей виражається в їх здатності висувати цікаві, несподівані, якісно нові ідеї під час малювання, конструювання, ліплення. Багато психологів розглядають оригінальність мислення як одну з основних особливостей мислення обдарованої дитини.

Працюючи з дітьми, педагоги застосовують численні прийоми й засоби, зокрема наочність, аби якнайдовше втримувати увагу дітей. Обдарованої дитини це не стосується. Вона, не відволікаючись, заглиблюється в роботу, навіть якщо наявні перешкоди для сприймання інформації. Обдаровану дитину часто так «поглинає» заняття, що її практично неможливо відволікти, вона здатна тривалий час займатися цікавою справою. Про необхідність завершити справу дитину слід повідомляти заздалегідь, щоб це прохання не було несподіваним і не викликало в неї негативної реакції.

Високий рівень запам'ятовування, збереження та відтворення інформації базується на ранньому мовленні та абстрактному мисленні. Обдарована дитина пам'ятає, про що їй розповідали вихователь у групі садка, батьки, інші діти, що вона чула, бачила під час екскурсії, поїздки. Пізніше про свій життєвий досвід при нагоді згадує, широко застосовує накопичені знання. Обдарованих дітей відрізняє здатність класифікувати інформацію, що виявляється у колекціонуванні. При наведенні ладу у своїх колекціях їх цікавить не так акуратне оформлення експозиції, як процес систематизації колекційних предметів.

Емоційна сфера обдарованих дітей уразлива.

Джерело її — надчутливість, що є особливістю інтелектуального розвитку. Ці діти сприймають усе близько до серця й на все реагують. Іноді обдаровані діти відчують провину, навіть якщо їх ні в чому не обвинувачують. Нейтральну репліку можуть сприймати як критику на свою адресу. Вони гостро реагують на суспільну несправедливість, висувають високі вимоги до себе й до людей, які їх оточують, жваво відгукуються на правду, прагнуть відчувати внутрішню гармонію.

Соціальні особливості обдарованої дитини

Нерідко в обдарованих дітей виникають труднощі у спілкуванні та взаємодії із соціальним оточенням, зокрема з однолітками. Причинами цього є особливості психічного та психологічного розвитку, які вирізняють обдарованих дітей з-поміж інших.

Прагнення розкрити свій внутрішній потенціал, необхідність поділитися своїм талантом багато дослідників вважають *головним спонукальним мотивом творчості* обдарованої особистості.

Обдаровані діти — перфекціоністи. Вони прагнуть робити все якнайліпше, намагаються досягти досконалості навіть у малозначимих справах. Наслідком постійного прагнення до досконалості нерідко стає невдоволення собою, що є причиною зниження самооцінки, а з часом — навіть неврозів і депресій. Багато обдарованих дітей, які усвідомлюють свої незвичайні здібності, сприймають будь-яке місце, крім першого, як поразку, а себе — як невдачу. Дорослі можуть посилювати негативні почуття дитини, роблячи, на їхній погляд, доброзичливі зауваження: «Це добре, але ти можеш і краще» або «А хтось зробив ліпше за тебе?». Слід уникати подібних зауважень і натомість пояснювати дитині, що, навіть зазнаючи поразки, людина набуває життєвого досвіду, і це

нормально, іноді навіть необхідно. Поразку треба сприймати як можливість переоцінити свої дії, а не як привід до самоприниження. Самостійність формується під час виникнення в житті людини різнобічних ситуацій, що потребує від неї здатності приймати рішення й нести відповідальність за свої вчинки. Обдарована дитина, як правило, цілком самостійна. Головним чинником, що придушує самостійність, яка формується в дитині, є тотальний контроль з боку дорослих, що виражається у жорстких дисциплінарних вимогах. Та не менш шкідливими є в цьому разі й уседозволеність та «теплична атмосфера», що відгороджують дитину від проблем і можливості прийняття самостійних рішень.

Нерідко обдаровані діти втрачають інтерес до колективних ігор, віддаючи перевагу індивідуальним іграм і заняттям, уособлюються, займаючись справами, що їх цікавлять, наодинці. Це відбувається через неприйняття з боку однолітків, нерозуміння, непідтримку їхніх прагнень і захоплень. На запитання, чому вони рідко граються з іншими дітьми, обдаровані діти зазвичай відповідають, що їх не беруть до дитячого колективу через незграбність. Це досить часто є результатом недопрацювань педагогів, нетактовності й неухважності до дитячої обдарованості. Із соціальною автономністю пов'язане й часто вороже ставлення творчо обдарованих дітей до традиційного навчання.

Егоцентризм як особистісна риса, що нерідко притаманна обдарованим дітям, виявляється в однобічності їхнього сприймання. Обдарованій дитині складно зрозуміти, що інші сприймають світ не так, як вона: швидко, глибоко, різнобарвно. Вона впевнена, що всі люди сприймають одні й ті самі явища й події однаково, тому може насміхатися над тим, що в когось щось виходить неправильно — не так, як треба. Як наслідок, у дитини можуть виникати проблеми у спілкуванні з однолітками. У такому разі необхідно обговорити з нею те, що люди різні, кожний розвивається по-своєму.

У спілкуванні з однолітками обдарована дитина часто бере на себе роль керівника й організатора групових ігор і справ, що свідчить про її інтелектуальну перевагу над ними, гнучкість і швидкість її мислення. Почуття гумору — одна з найважливіших рис, що забезпечує внутрішню рівновагу обдарованої дитини. Гумор є своєрідним щитом для її тонкої психіки, що потребує захисту від болісних «ударів» суспільства.

Неприємною рисою обдарованих дітей є звичка перебивати співрозмовника. Навіть не нову для них інформацію діти «схоплюють» дуже швидко і прагнуть продемонструвати своє розуміння. Ще однією дратівливою для соціального оточення звичкою

обдарованих дітей є звичка виправляти співрозмовника. Для них нестерпно бути неправими і, на їхню думку, іншим теж неприємно опинитися у такій ситуації. Тож тільки-но хтось помиляється, обдаровані діти поспішають на допомогу. Та виправляючи співрозмовника, вони лише посилюють незручність та провокують його незадоволеність самим собою. Завданням дорослих є викоринювати в дітях ці негативні звички, натомість виховуючи в них терпіння й ненав'язливість.

Роль соціального оточення в розвитку обдарованості

На думку одного з творців системи вимірювання творчих здібностей, американського психолога Елліса Пола Торренса (*Ellis Paul Torrance*), спадковий потенціал не є важливим показником майбутньої творчої продуктивності. Згідно з результатами досліджень лише 2 — 6% людей можна вважати обдарованими. Психологи стверджують, що із задатками обдарованості, здатністю до ефективної плідної діяльності народжується кожна психічно нормальна людина. Та спрямованість і ступінь обдарованості — різні. Подальша доля обдарованості залежить від впливу на дитину батьків та інших дорослих, від мікро-, макросередовища, де вона живе й формує власне Я. Іншими словами, застосувавши правильний підхід, кожна дитину можна виростити талановитою.

Японські вчені провели дослідження, що мало на меті з'ясувати, яка музика найбільше до вподоби дітям. За результатами, найбільше захоплення в малюків викликала П'ята симфонія Бетховена, популярні пісні, що лунають по радію, посіли друге місце, на останньому опинилися дитячі пісні. Загальновідомо, що багато людей не слухають, не відчувають, «не розуміють» класичної музики. Мабуть, саме через те, що не слухали її в дитинстві.

Ще один цікавий експеримент був проведений американським професором Джеромом Брюнером (*Jerome Bruner*). Одну групу новонароджених дітей помістили в умови, повністю позбавлені сенсорних стимуляторів, тоді як другу — у кімнату з яскравими шпалерами, кольоровою стелею, строкатими ковдрами. Через кілька місяців провели тести на визначення інтелектуального розвитку обох груп дітей. Результати засвідчили, що рівень інтелекту дітей, які перебували в порожній кімнаті, відставав на три місяці від рівня інтелекту малюків із кімнати, де було створено стимулювальне середовище. Отже, якщо для розвитку дитини із самого народження створити сприятливі умови, це матиме потужний ефект у формуванні її інтелектуальних здібностей.

Роль батьків у соціальному становленні й розвитку обдарованої дитини

Першовідкривачами обдарованості дітей є батьки. Вони виконують головну роль у становленні й розвитку не лише обдарованості дитини, а й загалом її особистості.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ДЛЯ БАТЬКІВ. Часом осліплені любов'ю або егоїзмом батьки нав'язують дитині свої уявлення про світ і місце дитини в ньому. Невдала кар'єра одного з батьків стає причиною того, що дитині нав'язують мрію, яку самі колись не змогли реалізувати. На плечі дитини лягає тягар батьківських очікувань, які вона боїться не виправдати. Дитині не цікаво займатися чужою справою, її позбавляють можливості займатися тим, що подобається. Натомість талант дитини, яку ні до чого не зобов'язують, з року в рік стає яскравішим. Вона вчиться, наслідує, підлаштовується під закони соціуму, знаходить себе у тій чи тій галузі, а відтак самостійно реалізовує свої здібності.

У певний момент дитина сама відкриває свою обдарованість і розуміє, що чимось відрізняється від інших. Дуже важливо в цей момент підтримати дитину, переконати, що її особливість — це нормально, що як вона не розвивалася б — її любитимуть. Головне для дитини — спілкування: поглядом, дотиком, жестами, знаками, словами. Спілкування з рідними: мамою і татом, бабусею й дідусем, братами й сестрами. Батьки мають створити для дитини культ сім'ї, культ дому. Важливо, щоб дитина постійно відчувала радість, отримувала позитивні емоції. А досягти цього можна, використовуючи прості засоби, як-от: любов до дитини, одне до одного, хороший настрій, фантазію і творчість.

Сучасний російський психолог Юлія Гіппенрейтер надає батькам уроки спілкування з дітьми. У своїй книжці «Общатся с ребенком. Как?» автор надає рекомендації щодо висування вимог до дітей будь-якого віку з боку дорослого.

Не вимагайте від дитини неможливого або того, що виконати важко, ліпше придивіться, що можна змінити в навколишньому середовищі на користь дитини; коли ви говорите про свої почуття дитині, висловлюйтеся від першої особи, повідомте про себе, свої переживання, а не обговорюйте поведінку дитини тощо.

Темою одного з «уроків» є вміння дорослого слухати дитину: батькам необхідно оволодіти методикою «активного слухання». Сутність такого слухання — «повертати» дитині в бесіді те, про що вона вас повідомила, при цьому позначивши його почуття. Щоб було зрозуміло, наведемо два діалоги пасивного й активного слухання співрозмовників.

Пасивне слухання

Мама: Володю, одягайся швидше, до садка запізнюємося.

Володя: Я не можу, допоможи мені.

Мама: Не вигадуй. Скільки разів ти вже сам одягався!

Володя: Сорочка противна, не хочу її.

Мама: Нові фокуси! Зараз же одягайся!

Володя: А у мене не застібається...

Мама: Не застібається — так і підеш. Усі діти побачать, який ти неохайний.

Володя: Ти погана...

Активне слухання

Мама: Володю, одягайся швидше, до садка запізнюємося.

Володя: Я не можу, допоможи мені.

Мама (*зупиняється на хвилинку*): Не можеш сам впоратися...

Володя: Сорочка противна, не хочу її одягати.

Мама: Тобі не подобається сорочка...

Володя: Так. Учора діти сміялися з неї: говорили, що вона дівчача.

Мама: Тобі було дуже неприємно. Розумію... Давай одягнемо ось цю!

Володя (*із полегшенням*): Давай!

(*швидко одягається*)

До речі, так «активно» можуть слухати одне одного й дорослі, тобто батьки.

Любити дитину — не означає все за неї або для неї робити. Насамперед слід допомагати дитині в разі необхідності, підтримувати, виявляти терпіння й уважність. Поради батькам щодо успішної взаємодії з обдарованою дитиною наведено в **Додатку**.

Принципи взаємодії педагога з обдарованими дітьми

Безперечно, роль педагога у спрямуванні розвитку дитини величезна. Особливо важливими при цьому є його особистісні якості, зокрема зрілість. Однак зрілість не у значенні вікової категорії. За визначенням тлумачного словника, зрілість — це повне розкриття своїх здатностей, що досягається в перебігу розвитку. Характерною рисою і професійно, і емоційно зрілих педагогів є те, що вони чітко усвідомлюють свої цілі і завдання, не побоюються обдарованих дітей, а навпаки, з готовністю приймають виклик з їх боку, володіють знаннями й досвідом застосування різних методик, а тому здатні знайти підхід до будь-якої дитини.

Психологи впевнені, що позитивна Я — концепція педагога прямо пов'язана з його доброзичливим ставленням до дітей. Педагога, який

має низьку самооцінку, тямуща дитина, навіть якщо їй лише чотири роки, може поставити у незручне становище.

Обдарована дитина схильна ставити перед собою надзвичайно складні завдання й дуже засмучується, якщо не вдається їх розв'язати. Педагогу важливо вміти вникнути в причину неспокою дитини й допомогти їй подолати невпевненість у своїх силах.

Розвиток та формування творчих здібностей дітей здійснюється за допомогою системи спрямованого педагогічного впливу через спеціально організовану взаємодію, що виявляється у формі гри, навчання, спілкування та праці. Становлення й розвиток здібностей є результатом навчання, і що сильніше підкріплення, то швидшим буде розвиток. Що різнобічніша діяльність дитини, то різнобічніший шлях пізнання нею навколишнього світу, а отже, — і розвиток здібностей. У всіх видах діяльності дитина спілкується з оточенням — дітьми та дорослими, набуває від них знань і вмінь, оволодіває мовленням.

Тож цілеспрямоване опосередковане керівництво діяльністю дитини з боку дорослого посилює ефективність педагогічного впливу, спрямованого на розв'язання завдань її гармонійного розвитку.

Додаток

Пам'ятка для батьків щодо успішної взаємодії з обдарованою дитиною

Плекаючи обдарованість дитини, батькам необхідно:

- приймати дитину такою, якою вона є, а не розглядати її як носія талантів;
- давати дитині змогу самостійно шукати вихід із ситуації, що склалася, розв'язувати завдання, яке їй під силу, навіть якщо батьки вважають, що самі впораються краще та швидше;
- не тиснути на дитину, не нав'язувати своє бачення у виконанні певної справи, але за потреби бути готовими прийти на допомогу;
- відповідаючи на поставлене дитиною запитання, не піддаватися спокусі розповісти про предмет усе, що батьки знають самі, а надати конкретну відповідь;
- виявляти серйозне ставлення до запитань і висловлювань дитини;
- надавати можливість дитині демонструвати свої досягнення;
- належно облаштовувати місця для занять дитини улюбленими справами;
- надавати допомогу дитині в поліпшенні результатів її роботи;
- привчати дитину мислити самостійно;
- регулярно читати дитині цікаву з пізнавального боку літературу;
- спонукати дитину до фантазування, вигадкування історій;
- уважно ставитися до особистих потреб дитини;

- знаходити час для того, щоб побути з дитиною наодинці;
- не карати дитину за ненавмисно зроблені помилки;
- надавати допомогу в її експериментуванні з навколишнім середовищем у пізнавальних цілях;
- учити дитину не боятися проблем, а розв'язувати їх;
- надавати допомогу дитині в її особистісному розвитку;
- виховувати в дитини позитивне ставлення до своїх здібностей;
- довіряти дитині;
- стимулювати самостійність дитини.